

Trobada d'ASCUMA

Valljunquera acollí la 22a Trobada Cultural d'aquesta entitat amb debats, presentació de llibres i discs, i el lliurament del Premi Franja. [p. 5]

Un autobús menys

Sorpresa i indignació ha causat a Fraga la supressió d'una línia d'autobús de l'empresa ALSA que anava directa a Barcelona els dies laborables. [p. 7]

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Graus sense Català

L'Institut Baltasar Gracián d'aquesta vila ha decidit treure aquesta matèria «per manca de demanda» perjudicant als alumnes de la Ribagorça Oriental. [p. 13]

La Franja al Principal

Lo teatre saragossà acollí un entranyable acte d'homenatge a Labordeta on intervingueren rapsodes, músics i poetes catalanoparlants. [p. 16]

COORDINADORA ARAGÓ TRILINGÜE: Sant Tornem-hi!

[p. 15]

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
- 4 Matarranya
- 7 Baix Cinca
- 10 Entrevista: Batiste Estruga, director de la rondalla de Mequinensa
- 12 Llitera
- 13 Ribagorça
- 14 Cultura. Llibres
- 15 Tema del mes
- 16 Aragó
- 17 Galeria de personatges
- 18 Països Catalans

Imatge coberta: Detall de la manifestació del 16/05/2009 a Saragossa. Foto ©Carles Terès.

TEMPS DE FRANJA digital 5

Edita:

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 • Associació Cultural del Matarranya
 • Consells Locals de la Franja
 • Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 • Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès i Isa Calaf
 info@teresantolin.com

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica:
 Isabel Calaf • tempsfranja@orange.es

Consell de redacció:
 El Matarranya: Josep M. Baró, José Miguel Gràcia, M. D. Gimeno, Carles Sancho.
 El Baix Cinca: Pep Labat, Rosa Arqué, Carme Messeguer i Hugo Sorolla.
 La Llitera i la Ribagorça: Carles Barrull, Josep Esplugas, Glòria Francino i Josefina Motis.
 Aragó: Màrio Sasot.
 PP.CC.: Hugo Sorolla.

Fotografia:
 Marina Barrafon, Sigrid Schmidt Von der Twer.

Revisió i confecció titulars de portada:
 Màrio Sasot.

Opinió: Esteve Betrià, Quim Gibert, Merxe Llop, Vicent de Melchor, Juli Micolau, Joaquim Montclús, Ramón Mur, Francesc Ricart, M. Teresa Serrano, Ramon Sistac, Natxo Sorolla, Carles Terès i Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín s.c.
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellés

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saldí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-d'Arenós:** Llibreria Serret.

Cartes dels lectors

Valencià occidental?

Per què hi ha tanta gent i fins i tot associacions –que pretenen ser culturals– que els costa tant d'acceptar que a la Franja s'entraona català? Si això de no coincidir llengües i fronteres passa a tot lo món! Només a Espanya ho trobaríem entre Galícia i Castella-Lleó, a Extremadura, on hi ha pobles que parlen portuguès o a Catalunya on hi ha “quatre gats” que entraonen occità a la Vall d'Aran. I allà sí, l'aranès és cooficial! Ah! i a València on també tenen la seva franja de ponent, però a la inversa (allí s'entraona castellà).

Com qualificaríem la gent que s'entossudís a dir que allò què allí s'entraona és valencià occidental? De rucs estúpids i insidiosos, com a mínim.

Jo, que he viscut tota la vida a cavall d'una “frontera” crec que el què val en aquest món és ser PERSONA COM CAL, i això caldria aprendre-ho ja als parvularis, i que tan li fa on naixem o si diem “Bona nit” o “Buenas noches”, i que per desgràcia de malparits n'hi ha als dos costats, de totes les fronteres.

Josep Mauri Gràcia
 Sant Just Desvern

Raonant català a Aragó!

Aquesta ha estat una setmana fatídica per a aquells que estimem la llengua. Malgrat l'opinió de la Consellera d'Educació i Cultura de la DGA, Dolores Serrat, s'han aixecat moltes veus a favor de la denominació de català, avalada pels lingüistes, per a referir-se a la llengua parlada a la Franja oriental de l'Aragó.

Han estat força anys de lluita per part de molta gent per aconseguir tenir els drets constitucionals envers l'ús de la llengua materna com a qualsevol altre ciutadà, com per ara perdre'ls d'una bufada, que no és pas de vent de port!

Per a aquest canvi de nom que proposa la senyora Consellera a la Llei d'Ús, Protecció i Promoció de Llengües, com a catalanoparlant de l'Aragó, li recordo que el català és llengua d'ús habitual entre els habitants d'aquesta zona de l'Aragó, la llengua com a qualsevol au del cel o planta de la terra, per minoritària que sigui, ha de ser protegida –així ho diuen a la UNESCO– i s'ha de promoció, és a dir, s'ha d'ensenyar als estudis i instituts, entre d'altres llocs, s'ha d'emprar als mitjans públics...

El seguirem raonant, però desitjo que es continuï ensenyant i aprenent català als col·legis i instituts de la Franja i a la Universitat de Saragossa també. Potser un assessorament a alguns polítics no els aniria gens malament.

Glòria Francino Pinasa

La vostra llengua

Sóc saragossana de naixement, tinc 71 anys, i estic tan indignada com vosaltres d'aquesta absurda llei de la DGA. A qui se li acut això de l'aragonès oriental? Mentre tinguem polítics d'aquesta categoria intel·lectual que hem d'esperar... Una salutació.

Rosa Vera
 Saragossa

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a: tempsfranja@orange.es

COMARCA DEL
matarranya

Diputació de Lleida

INSTITUT
 D'ESTUDIS
 ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21
 tempsfranja@orange.es

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **administracio@ascuma.org** per a rebre els pdf dels números digitals

El país de la llibertat i el país de la por

Barcelona era una festa. Massa poc: una festassa. Tots els carrers del centre anaven col·lapsats per un autèntic tsunami de persones de tota edat, sexe, classe i condició; alegres i unides per un sol motiu i amb un sol crit: el reclam de la independència. A penes hi havia pancartes i no s'hi sentia altres consignes: qui vulga fer-ne una altra lectura de ben segur que s'enganya. Cridava l'atenció les inacabables fileres d'autocars arrengrats al *carril bus*, de totes les procedències. Els que hi vam anar a traure el nas vam reconèixer, per cert, alguns d'empreses de transport de la Franja, de ben segur que noliejats des dels pobles propers de les terres de Lleida, ja que s'havia exhaurit tot el parc d'autocars del Ponent català.

Cadascú és molt lliure d'analitzar al seu albir la idoneïtat, l'oportunitat o fins i tot la viabilitat de l'anhel independentista dels nostres veïns. Fins i tot és lícit el recel sobre les conseqüències, possiblement (però no necessàriament) negatives, que se'n podria derivar cap a la nostra terra franjolina. També es pot dubtar de la correspondència possible entre una manifestació, per espectacular i multitudinària que siga, i els resultats d'un referèndum d'autodeterminació. I si molt ens collàveu, encara podríem passar la tarda discutint sobre si eren mig milió, un, un i mig, dos o dos i mig (per bé que les impactants imatges aèries televisives, almenys en aquelles televisions que no les van censurar, feien perdre l'interès per esta darra discussió). El que no es pot posar en dubte de cap manera és la legitimitat del clam, el dret d'un poble a reclamar allò que considera seu, a voler escriure el seu futur, a alliberar-se de les seues pors i dels seus fantasmes en un exercici de catarsi col·lectiva. Una vegada més, i amb un civisme irreprotxable, Catalunya ha donat exemple al món de com reclamar pacíficament els seus drets col·lectius, i de com est reclam no és solament l'exercici d'un dret, sinó més aviat un deure cívic. La llibertat no és solament un dret, doncs,

que també és un deure.

I, mentre Catalunya ix al carrer, què passa a l'Aragó? Els nostres conciudadans callen com a xuts. Aragó endins els drets col·lectius, i fins i tot els individuals, de les anomenades *minories lingüístiques* senzillament no existeixen per a la majoria (com sempre amb totes les excepcions que calga, que bé prou que n'hi ha, i moltes). La diversitat lingüística i cultural del territori aragonès no solament no és valorada, sinó que és absolutament ignorada i encara bo, perquè quan s'hi pensa més aviat fa butllofes, talla la digestió i fa augmentar la tensió sanguínia. I Aragó ençà, a la Franja, impera la llei de silenci. Est estiu mateix, en ple atac frontal dels nostres governants contra el català i l'aragonès, hi hem trobat molts silencis. És un tema incòmode, i molta gent "normal" prefereix no pronunciar-s'hi. I és que a l'Aragó la

Manifestació
de l'11-S a
Barcelona
LA VANGUARDIA

democràcia està trigant molt, massa, a consolidar-se. Mentre Catalunya es desinhibeix, ací hi ha molta gent que no vol entrar en temes tabú i prefereix el recurs als tòpics suats, basats sempre en la dialèctica victimista de l'agressió exterior perpetrada sempre, com no, per bascos i sobretot catalans.

Faltaríem a la veritat si no diguéssim també que, malgrat est ambient tan poc favorable a una autèntica llibertat d'expressió, detectem un creixent nivell d'indignació, i entre persones que entrarien en eixa categoria de "normals"; és a dir, no marcades. L'avantprojecte de reforma de la llei de llengües, segurament, s'ha passat de voltes i molta gent entenimentada, que abans no se n'hauria exclamat, s'exclama ara de la negació del nom de la llengua. Lentament la nostra societat madura. Serem encara a temps de salvar bous i esquelles?

Conferència de Maria Teresa Moret a la Freixneda

// JOSÉ MIGUEL GRÀCIA

Al carrer fregant el quaranta graus, al Saló de Plens de l'Ajuntament de la Freixneda tres ventiladors feien el que podien per fer més suportable l'alta temperatura. El divendres 10 d'agost i puntualment a les 19:30 h, la mequinensana Maria Teresa Moret, professora de Filologia Catalana a la Universitat de Saragossa, encetava la conferència *Com parlaven els nostres avantpassats? Una aproximació lingüística a través de la documentació medieval*, basada en la seua tesi doctoral.

Al grup de persones interessades en el tema, presents al Saló, la doctora Moret ens parlà de les habilitats pràctiques que ha de tenir l'investigador de documents medievals, sobre grafia, llengua, datació dels documents, normes coherents, etc. Emfatitzà també sobre els objectius de l'investigador: corpus divers, textos inèdits, rebuig de les transcripcions, importància dels documents notariaus més enllà dels literaris. En quant a l'Aragó, i més concretament al Matarranya, destacà l'abundància de pergamins notariaus (Fondespatla, Calaceit, la Freixneda...)

Com a exemple pràctic de transcripció i estudi de documents, Maria Teresa Moret ens presentà tres pergamins: un ribagorçà de l'any 1316 de Roda d'Isàbena i un parell de la Freixneda del 1332 i 1349. El de

Maria Teresa Moret al Saló de Plens de l'Ajuntament
JOSÉ MIGUEL GRÀCIA

Roda — un plet pel pagament de cabanes — és un veritable exemple de variació lingüística. En el document s'alternen el català, l'aragonès, el castellà i el llatí, depenent de qui pregunta o contesta i de les cartes que es presenten com a testimoni. En tant que els de la Freixneda corresponen a l'atorgament d'una tutoria i al reconeixement d'un deute. En ambdós documents en català, a banda de diverses particularitats lingüístiques, apareixen alguns trets característics del català dialectal matarranyenc.

Amb una reivindicació del plurilingüisme d'Aragó — aragonès, català i castellà — i de les amenaces que planegen sobre el català en terres de la Franja, acabà la interessant conferència.

Carles Terès presenta la seua novel·la a Torredarques

// REDACCIÓ

La vesprada del 24 d'agost, amb la sala multiusos de Torredarques plena a vessar, i enmig d'una gran expectació, l'escriptor Carles Terès, acompanyat a la taula per Josep Antoni Carré, va presentar al poble la seua primera novel·la *Licantropia*, guanyadora del premi Guillem Nicolau 2011.

Carré va concretar que *Licantropia* és una novel·la que enganxa el lector des del primer moment, amb un alt nivell literari, un argument innovador i molt ben travat, i un desenllaç inesperat i sorprenent. I va recitar la llegenda sobre el nom de la punta de la Camiseta, a partir de la qual es desenvolupa la trama argumental.

Carles Terès, una mica nerviós per causa de l'emoció, va explicar detingudament les intimitats de l'obra i va dir que tot va començar l'any 2004 quan, després de sentir recitar la llegenda es va adonar que podia tractar-se d'un cas de licantropia. Que primerament, a poc a poc, com en un joc en el que també participaven les seves filles, es va anar perfilant l'argument. I que va pensar fer-ne una narració curta però que arran d'un encàrrec d'Artur Quintana va decidir escriure la novel·la.

La sala, tot i ser prou gran, no va poder acollir totes les persones que van voler assistir-hi. I l'acte va finalitzar amb dues actuacions musicals dedicades a l'autor — una de les quals de la seua filla menuda —, i amb la signatura d'exemplars.

L'ESMOLET

Baixa qualitat // Carles Terès

Enguany que en faig cinquanta (quan llegiu aquestes ratlles ja els tindrè), em regalaré aquest article de vell rondinaire. Ja n'he escrit uns quants sobre aquesta incapacitat meua d'entendre algunes coses de la modernitat. Sempre ho he atribuït a l'edat. O potser a l'educació utòpico-cristiano-xirucaire que (afortunadament) vaig rebre dels meus pares.

El primer que em va cridar l'atenció, segurament a causa del meu ofici, va ser la proliferació de fotos a baixa resolució, pensades només per a ser vistes a la pantalla (que, com alguns diuen, és un dispositiu que mostra coses que no existeixen de debò). Ara, al traster de casa, hi dorm una gran caixa plena de fotos que mai no ens mirem. A continuació van venir els vídeos pixel·lats, de moviments sincopats i so brutíssim. Però el que m'ha

afectat directament i desagradable ha estat l'esclat dels telèfons «musicals». Es veu que és costum juvenil reproduir pel carrer la música al mòbil i sense auriculars, amb una qualitat de so ínfima, de tal manera que fins i tot en el molt improbable cas que les cançons reproduïdes siguin del nostre gust, els petits altaueus les converteixen en so escombraria. L'altre dia, per exemple, vaig ser expulsat de la terrassa d'un cafè perquè al meu clatell hi sonaven a tot drap i sense aturador uns sorolls (música?) insofribles. Vaig enyorar l'època dels voluminosos però discrets walkman. La llista d'aquesta «baixa qualitat» la podeu completar vosaltres: neveres, televisors, cotxes, ordinadors... tot plegat amb moltes prestacions però amb poca vida útil. «Vida útil» és redundància... la inútil ja no ho és, de vida.

Valljunquera rep la 22a Trobada d'ASCUMA

// Lluís Roig

Toni Bengochea presentava l'exposició *Desideri Lombarte. Ataiïllar el món des del Molinar*, passades les onze, en presència de l'alcalde de Valljunquera, Ismael Brenchat i d'un grup de persones interessades.

Eren les dotze i al Saló de Plens de L'Ajuntament, l'alcalde donava la benvinguda als assistents i obria els actes de la jornada, glossant la personalitat de Desideri Lombarte. Va parlar el president de l'Associació Cultural del Matarranya, explicant els objectius i treballs de l'Associació. També prengueren la paraula el vicepresident de la Comarca del Matarranya, Rafael Martí i la directora General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, Ivonne Griley, la qual va reivindicar la unitat de la llengua de tots els territoris de parla catalana, inclosa la Franja, y va deixar oberta la porta de la col·laboració.

Després, els ponents de la taula rodona, Josep Maria Baró, Carles Sancho i José Miguel Gràcia, presentada i moderada per Maria Dolores Gimeno, van fer les seues intervencions sobre les relacions passades i presents entre els territoris de l'antiga Corona d'Aragó –Aragó, Catalunya i València. El primer desenvolupà les relacions polítiques, el segon va parlar sobre les culturals i el tercer sobre les econòmiques. Com a entrada de les intervencions, es van presentar una sèrie de mapes de la estructura política i administrativa de la Penín-

Entrega del 5è Premi Franja a Antoni Bengochea i Màrio Sasot

JOSÉ MIGUEL GRÀCIA

sula Ibèrica, des del segle I fins el XIX, amb especial concreció en els territoris de la Corona d'Aragó. Totes les intervencions foren força aplaudides. Un animat debat, un xic tibant per part d'algun dels assistents, va cloure els actes del matí. A les portes de la Casa Consistorial, la Cèlia i el seu marit van vendre llibres i samarretes tot el matí.

Només acabar el dinar de germanor, al ben refrigerat restaurant –falta feia atesos els gairebé 40º de foradell Centre Social, el president d'ASCUMA, representant a Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja, lliurà el 5è Premi “Franja. Cultura i Territori” a Antoni Bengochea i Màrio Sasot pel projecte Jesús Moncada, d'animació a les escoles de la Franja.

Després d'un petit recés, va co-

mençar la presentació del llibre de José Miguel Gràcia, *Pasqual Andreu, lo Florit. Lo Floro en vers*. El president de l'Institut de Estudios Turolenses, Gaudioso Sánchez, i Carles Sancho, prologuista del llibre, presentaren l'autor i el llibre amb mestria i senzillesa a la vegada. L'autor llegí uns poemes i també ho va fer, sense figurar al programa, Antoni Bengochea, deixant ben patents una vegada més les seues qualitats de rapsode. Un bon munt de llibres va signar l'autor.

Més tard, Àngel Villalba ens oferí unes quantes cançons dels seu nou CD, *Olivera d'Aragó* i d'anteriors treballs.

Al Poliesportiu, Los Toyos i Dolors Montagut tancaren els actes amb les seues actuacions. Una bona acollida del poble de Valljunquera i una bona 22a Trobada.

VANITAS VANITATIS

¿Fins quan abusareu de la nostra paciència? (Res de nou davall lo sol) // Vicent de Melchor

Conscientment o no, els següents són els resultats que depararia una aplicació continuada de la política lingüística de l'actual Govern, com ja ha denunciat també Iniciativa Cultural de la Franja. Tradueixo de *The Language Death* [‘La mort de les llengües’] (Cambridge: UP, 2001, cap. 3) del conegut lingüista gal·lès i catedràtic de Lingüística, David Crystal: “L’antipatia [contra les llengües minoritàries] pot prendre formes més subtils. La gent trobe que té menys oportunitats de fer servir la llengua, perquè ha sigut marginada oficialment. No la trobe en dominis oficials, com ara les oficines de l’Administració o els bancs locals. No la trobe en els mitjans de comunicació. No la trobe com a llengua d’educació. La llengua, així, desapareix del costat “seriós” de la vida. La seua presència en-

cara pot ser forta en alguns àmbits [...], però estos són percebuts com a àmbits amb menys estatus. Des d’un punt de vista *polític*, la llengua s’està convertint en *invisible* [cursives meues]. El sociolingüista Joshua Fishman es va referir una vegada a est estat de coses com a ‘folklorització d’una llengua’: l’ús d’una llengua autòctona només en àmbits irrellevants i sense importància. És fàcil de veure com pot morir una llengua amb el temps, simplement despullant-la dels seus dominis [...]. Es convertix així en una forma de conducta només familiar per a l’entusiasta, l’especialiste o el buscador de curiositats.” De tot això se’n diu “diglòssia”, en sociolingüística, i és el pa de cada dia a la Franja –però també ho era a Catalunya fa cinquanta anys.

Es presenta a Favara un recull de literatura oral

// M.D.GIMENO PUYOL

El 21 de juliol es va presentar a l'Ajuntament de Favara la reedició de la *Literatura oral a Faió, Favara, Maella i Nonasp*, obra col·lectiva de Carme Oriol, Pere Navarro i Mònica Sales, professors de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona. Es tracta d'un recull de la rica cultura popular autòctona de les quatre poblacions catalanoparlants del Baix Aragó-Casp, una iniciativa comarcal que forma part de la col·lecció "Lo Trill" de l'Associació Cultural del Matarranya (Ascum).

L'alcalde favarol, Francisco Domènech, va realitzar una triple defensa de la recuperació del passat amb publicacions com la presentada, de la gent de frontera, acostumada a tractar amb persones que arriben de diverses procedències geogràfiques i culturals, i de la seua llengua catalana, en l'actualitat amenaçada per decisions polítiques.

Segons el conseller de Cultura comarcal Hipòlit Solé, que va esbossar la cronologia del projecte, el llibre suposa esmenar un deute moral de la comarca baixaragonesa, ja que pot servir als habitants dels pobles enquestats en l'antologia i sobretot als xiquets. L'obra serà distribuïda en centres educatius i biblioteques.

La presentació acadèmica va estar a càrrec de Carme Oriol, coordinadora del volum, i Mònica Sales, la compiladora dels materials. Oriol, catedràtica d'Etnopoètica de la URV, va destacar que el llibre pretén deixar constància escrita d'«aquest ric món» que circula oralment i que

Presentació a l'Ajuntament de Favara
M.D. GIMENO

permetia que les gents se sentiren identificades amb la seva literatura tradicional, a més de proporcionar valuosos documents didàctics per als petits. Així mateix, la coordinadora va subratllar la satisfacció d'un tipus d'investigació que permet el contacte directe amb els dipositaris dels textos orals i del treball en equip, i va elogiar la tasca de l'editor Carles Terès i els patrocinadors. Sobre el contingut va destacar la primera part teòrica, que conté la descripció de la vintena de gèneres i subgèneres recollits i on Pere Navarro, professor de Dialectologia expert en els parlars matarranyencs, realitza un estudi lingüístic de les variants dialectals de les quatre localitats. A la segona part apareixen els materials classificats per gèneres, temes coneguts a Europa que oferixen un color determinat a cada poble o versió, com "La rateta que escombrae l'escaleta" o "La Cendrolera

mandrolera", que van ser llegits.

Mònica Sales va recordar la seva arribada a Maella al juliol de 2007, punt de partida cap a les altres localitats, va agrair pels seus noms als vint-i-cinc entrevistats –algun d'ells present a la sala– la seua memòria de la literatura oral i va destacar els vincles lingüístics i culturals comuns.

L'alcalde Domènech va tancar l'acte emocionat per la injecció d'autoestima que suposa el reconeixement acadèmic a la cultura popular autòctona i saber que l'edició presentada serà un element valuós per a ús dels especialistes. Finalment, Carlos Alastuey, president de la comarca, va concloure amb unes breus paraules en català recordant la seva infància a Barcelona; i va recordar l'abundant cabal lèxic català present en la parla caspolina, un nexa d'unió al que resulta convenient recórrer en moments de diferències de política lingüística.

L'ARGADELL

Interpretació *graeca* // Juli Micolau

Vull referir-me a Hermes, el déu olímpic missatger, de les fronteres i els viatgers que les creuen, dels pastors, dels oradors i l'enginy, dels literats i poetes, de l'atletisme... També faré esment de les activitats culturals i artístiques que s'han fet pel Matarranya d'una manera atlètica: L'exposició plàstica *Poesia visual* de Mercè Amat, al castell de Vall de roures; segons Cinta Mulet, l'artista M. Amat fa un exercici retroactiu cap a l'interior a la recerca de la saviesa oculta. Sense eixir del mateix castell també hem pogut observar litografies i gravats d'en Salvador Dalí. I a l'Antiga Fàbrica Noguera de Beseit una exposició ben interessant del col·lectiu Arrels on hi han mostrat la seua crea-

ció. A la Freixneda hem tingut el goig d'escoltar la conferència *Com parlaven els nostres avantpassats? Una aproximació lingüística a través de la documentació medieval*, per part de la Dra. Moret, de la Universitat de Saragossa. Hem viscut la 22a Trobada Cultural del Matarranya a Valljunquera i la V Jornada de Lectura Pública a Bellmunt de Mesquí amb el beneplàcit d'en Ramon Mur. Hem participat a Poesia i Música. Veus de l'Aragó i de Catalunya, un recital simbòlic de germanor entre poetes de la Franja i Tarragona, celebrat a Horta de Sant Joan. També hem vist la llum fugaç dels Perseides. I perquè no dir-ho, *gratia et amore*.

Fraga perd la línia d'autobús a Barcelona

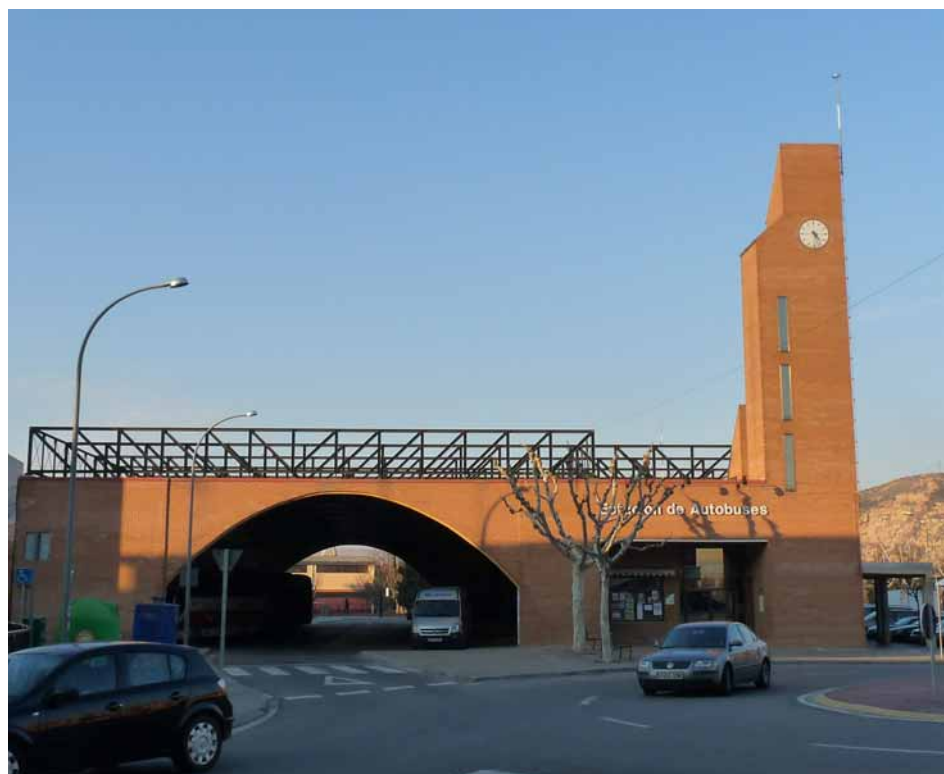
// ROSA ARQUÉ

Sorpresa i indignació entre els usuaris habituals de l'autobús Fraga-Barcelona: la companyia que opera el servei, Alsa, ha decidit reduir aquesta línia a la mínima expressió. Fins aquest setembre, eixia un autobús de la capital del Baix Cinca cada matí laborable cap a Barcelona, a les 07.50 i tornava de la capital catalana a les 16.00, mentre que els diumenges n'eixia un de Fraga a les 18.45, en tots els casos fent una parada a Lleida. Doncs bé: Alsa ha decidit mantenir només aquest últim servei dels diumenges.

Així doncs, els fragatins ara només tenen una opció a la setmana per anar directament a Barcelona en transport públic, i cap ni una en sentit contrari, és a dir, per tornar. Els afectats són bàsicament estudiants universitaris que fan la carrera a Barcelona, fragatins que treballen a la ciutat comtal i tornen a casa els caps de setmana i altres usuaris més esporàdics, com ara tots aquells que hi van per qüestions de salut o familiars.

Tots aquests viatgers ho tenen molt més complicat a partir d'ara per arribar a Barcelona en transport públic. Per exemple, un dia laborable qualsevol caldria anar a Lleida amb l'autobús que ix de Fraga a les 07.40 i després caldria esperar més d'una hora, fins les 09.30. A aquesta hora ix un bus de Lleida a Barcelona, que tarda poc més d'un parell d'hores en arribar. Una altra opció seria anar fins a l'estació de tren de Lleida. En aquest cas, caldria tenir en compte el temps en arribar fins allà i també el preu del tren, sempre més car que el cotxe de línia. Exactament el mateix per tornar de Barcelona, a partir d'ara s'haurà d'agafar un autobús de línia o un tren a la capital catalana que s'ature a Lleida i després enllaçar amb els cotxes de línia que van de Lleida a Fraga.

Segons publica l'*Heraldo de Aragón*, Alsa ha justificat l'eliminació d'aquesta ruta per la manca de rendibilitat. Un dels usuaris afectats, un fragatí que estudia a la capital catalana, va admetre en declaracions a la Ser que "només solem ser vuit

L'estació d'autobusos de Fraga
VIQUIPÈDIA

o deu persones", però va afegir que en cap cas això "pot ser una excusa per eliminar el servei", ja que el cotxe de línia sempre feia una aturada a Lleida i allà sí que s'omplia. Així doncs, l'autobús només anava mig buit els vint quilòmetres que separen Fraga i Lleida. Aquest mateix estudiant també assegurava que molta gent preferia allargar el cap de setmana i marxar a Barcelona dilluns a primera hora, cosa que ara ja no es podrà fer.

L'assemblea d'Esquerra Unida a Fraga ha denunciat públicament aquesta situació. En una nota de premsa, la formació informa que ha enviat un escrit a l'alcalde de Fraga en el qual demana que intercedisca davant l'empresa adjudicatària. El coordinador d'EU a Fraga, Xandru Sánchez, ha destacat que a partir d'ara els fragatins hauran d'anar directament a Lleida pel seu compte, una possibilitat que no tothom pot tenir a l'abast sempre, i enllaçar allà amb algun transport que vaja a Barcelona.

Paral·lelament, Sánchez també ha celebrat l'aprovació d'una Proposició no de Llei en les Corts d'Aragó, sobre el transport de viatgers

entre Fraga i l'Hospital Arnau de Vilanova. Aquesta iniciativa parlamentària, aprovada per unanimitat en la Comissió de Transports, Obres Públiques i Urbanisme, a proposta del Grup Parlamentari d'Esquerra Unida, insta el Govern d'Aragó a realitzar les gestions oportunes amb les empreses adjudicatàries del servei entre Fraga i Lleida, per posar en funcionament una línia de transport directa de viatgers entre la capital del Baix Cinca i l'Hospital de Lleida, amb parada al mateix Hospital.

L'Agrupació Local d'Esquerra Unida a Fraga considera que l'aprovació d'aquesta PNL és positiva per a tota la comarca, un primer pas decisiu per solucionar una reivindicació històrica dels veïns del Baix Cinca. Sánchez ha recordat, un camí més, que l'Hospital Arnau de Vilanova de Lleida és el centre de referència per proximitat geogràfica per a la majoria dels ciutadans residents a la comarca, i que un autobús directe entre la capital, Fraga, i l'hospital de Lleida, amb parada al mateix centre sanitari, "serà un pas de gegant en la millora de la qualitat de vida dels habitants de la zona".

Esquerra Unida demana diaris en català i revistes culturals a la biblioteca de Fraga

// HUGO SOROLLA

TEMPS DE FRANJA digital / n. 5 / setembre-octubre 2012

L'assemblea Local d'Esquerra Unida a Fraga ha enviat recentment un escrit a la Delegació de Cultura de l'Ajuntament de Fraga en què sol·licita al consistori que la biblioteca pública municipal se subscriba a diaris en llengua catalana, una petició "que fa molt temps que els usuaris de la biblioteca demanen", segons la formació fragatina. Esquerra Unida també ha demanat que la biblioteca se subscriba a altres publicacions en llengües estrangeres, especialment anglès, francès i alemany.

En aquest mateix escrit, també se sol·licita al consistori que se subscriba a una desena de revistes de periodicitat mensual que han deixat d'estar a disposició dels usuaris de la Biblioteca Pública Municipal del Palau Montcada. Diversos usuaris de la biblioteca han denunciat que no s'ha renovat la subscripció de diverses revistes, algunes amb contingut social i cultural com *El Viejo Topo* o *El Ciervo*. Per aquest motiu, "demaneu informació sobre les raons per les quals no estaven aquestes revistes al Palau Montcada", explica el coordinador d'Esquerra Unida a Fraga, Xandru Sánchez.

Sánchez recorda que "una circular del Ministeri de Cultura, el passat hivern, anul·lava la base de criteris d'estalvi econòmic diverses subscripcions a la Xarxa de Biblioteques Públiques de l'Estat, deixant en mans dels organismes que les gestionen, en aquest cas l'Ajuntament de Fraga, la possibilitat de renovar la subscripció a càrrec dels seus propis fons econòmics".

Algunes de les revistes que l'Ajuntament ha donat de baixa

HUGO SOROLLA

Esquerra Unida entén que un consistori sanejat, com és el cas de Fraga, té capacitat per assumir la subscripció a la desena de revistes retirades (aproximadament uns 400 euros a l'any). Un cost ben minso, segons Esquerra Unida, si el comparem amb altres despeses innecessàries que té l'Ajuntament com la revista municipal *Al Pedrís*. Segons Sánchez, l'accés a la cultura "ha de ser un dret dels ciutadans i no pas un privilegi".

Pel que fa a *Temps de Franja*, l'Ajuntament de Fraga va donar de baixa la subscripció de la biblioteca fa uns mesos.

CINGA FÒRUM 2012

de l'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX CINCA - IEA

POLÍTICA LINGÜÍSTICA

PALAU MONTCADA DE FRAGA
DISSABTE 29 DE SETEMBRE

Programa

9'00 a 9'15 OBERTURA A càrrec de Pep Labat, president de l'IEBC - IEA

9'15 a 10'15 CATALÀ O ARAGONÈS ORIENTAL? A càrrec de Javier Giralt, professor de la Universitat de Saragossa

10'15 a 11'15 ARAGONÈS O ARAGONÈS SEPTENTRIONAL? A càrrec de Francho Nagore, professor de la Universitat de Saragossa

11'15 a 11'45 DESCANS

11'45 a 12'45 UNA LLEI DE LLENGÜES PER A L'ARAGÓ A càrrec de José Bada, expresident del Consell de Llengües d'Aragó i exconseller de Cultura de la Diputació General d'Aragó

12'45 a 13'45 LA CARTA EUROPEA DE LES LLENGÜES REGIONALS I MINORITÀRIES, UN INSTRUMENT EFECTIU DE PROTECCIÓ? A càrrec de Miguel Martínez Tomey, director general de la Fundació Gaspar Torrente i responsable d'afers europeus de CHA

17'00 PRESENTACIÓ DEL MAPA LINGÜÍSTIC D'ARAGÓ
A càrrec de Natxo López Susin

17'30 PRESENTACIÓ DEL MANIFEST DE LA COORDINADORA "ARAGÓ TRILINGÜE" A càrrec de M. Sasot, membre de la coordinadora

18'00 ACTUACIÓ DEL DUO RECAPTE

ORGANITZA:
Institut d'Estudis del Baix Cinca - IEA

SUBVENCIONA:
Institut Ramon Muntaner

AMB EL SUPORT DE:
Òmnium Cultural Lleida i Casal Jaume I - Fraga

Esport3 arriba finalment a Fraga

// REDACCIÓ

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca, la Penya Barcelonista 'Jaume Pellarés', el Club CAIAC Baix Cinca, el Club Ciclista Fraga, el Club d'Atletisme Fraga-Baix Cinca i la Unió Deportiva Fraga van demanar el 14 d'abril del 2011 a l'Ajuntament que es pugui veure a Fraga el que aleshores era el nou canal d'esports de TV3, Esport 3.

En una instància, les associacions esmentades exposaven amb preocupació el fet que "amb la posada en marxa d'Esport 3, Fraga ha deixat de rebre els continguts esportius de la televisió catalana, força atractius per a l'audiència. En desaparèixer els esports del Canal 33, s'ha empobrit l'oferta televisiva". Un canal, segons les associacions, de clar servei públic: "Esport 3 fa un important servei cultural ja que emet en la nostra llengua; i a banda dels espais relacionats amb l'esport d'elit també es dona cobertura a l'esport més minoritari: esports de neu, l'eurolliga de bàsquet o d'handbol, l'ACB, la lliga d'hoquei herba i pa-

tins, els campionats de futbol de 2a i 2aB o els esports d'aventura, continguts que difícilment es poden trobar en cap altra emissora".

Les associacions també feien referència a l'acord entre els governs de Catalunya i l'Aragó, "que permet l'emissió dels canals públics de la Generalitat a les zones catalanoparlants de l'Aragó, un acord que demostra que no hauria d'haver cap impediment de tipus tècnic o legal per a gaudir d'aquesta cadena a la

nostra ciutat." Les entitats conclouïen fent palès el seu neguit: "en vista que després de més de vint anys de seguir la programació esportiva de la televisió catalana l'hem deixat de tenir al nostre abast, mostrem la nostra inquietud i malestar".

L'ajuntament mai no va arribar a abordar aquesta qüestió, però més d'un any i mig després, i de manera indirecta, s'ha

aconseguit que Fraga pugui rebre aquesta emissora i recuperar, així, els continguts esportius de TV3. I és que la Generalitat de Catalunya ha decidit, des de l'1 d'octubre, reduir el seus canals de 5 a 4 per a retallar despeses. Així doncs, el 33 passa a emetre només a les nits al Canal Super 3, i l'espai buit que deixa el 33 l'ocupa ara l'Esport 3. Amb tot, Fraga continua rebent menys canals en català que la resta de pobles de la comarca.

ESTAMPES RIBERENQUES

Els de la cantonada // Quim Gibert

Entre el carrer Peñalba i l'avinguda Aragó de Fraga, hi ha un restaurant turc des de fa un temps. Ben mirat, és d'aquella mena de restaurants amb poques taules que, sobretot, serveixen menjar per endur-te a casa. Però si mai us hi entauleu, també hi sou molt ben rebuts. En algun moment o altre de l'àpat el cuiner i propietari passa a saludar-vos i fer-la petar. L'home, que és un xerraire de mena, tant pregunta com explica. Però, sobretot, és un bon comerciant, que s'ha adonat que la llengua dels fragatins és fàcilment comprensible. I és que ell s'expressa amb un castellà elemental i un servidor li parla en un català que procura que sigui entenedor. Enraonant, enraonant, resulta que és originari de Icòni (Konya, en turc), una ciutat del bell mig d'Anatòlia, per la qual hi van passar les tropes almogàvers de Roger de Flor un estiu d'inicis del segle XIV.

Una cantonada més avall, entre els carrers Benavente i l'avinguda Aragó, hi ha un restaurant xinès des de fa un any. És atès per un cambrer molt agradable originari de Wenzhou, ciutat de la Xina oriental. Es diu Jordi i et sorprèn parlant un bellíssim català: «m'agrada parlar-lo perquè així m'identifico més profundament amb el poble on treballa» (revista *Temps de Franja*, núm. 54).

Entre ambdues cantonades, viu una mare de família hongarosa i una altra de marroquina: la primera treballa amb un

dentista; la segona exerceix de medidora comunitària i fa classes particulars d'àrab. Com que totes dues dones tenen un mínim de voluntat i són conscients que el saber no ocupa lloc, escolten gustosament els comentaris en català que espontàniament fas quan coincideixes en el carrer amb algú conegut.

Ni el turc, ni el xinès, ni l'àrab, ni l'hongarès tenen la més mínima semblança amb cap llengua llatina, però les quatre persones fan mans i mànigues per seguir les converses. Si apareix una paraula en català que desconeixen, no els fa res preguntar-ne el significat. Hi ha la confiança suficient per fer-ho.

Als antípodes d'aquestes situacions, de tant en tant ensopegues amb alguns funcionaris, els quals tenen garantit el seu lloc, i alguns treballadors d'empreses establertes a Fraga que fan veure que no t'entenen. I t'et-ziben, amb un posat desagradable: «¿No habla castellano?». O «En castellano, que así nos vamos a entender».

Quan passa això, no estem davant d'un fenomen paranormal. Es tracta simplement que la humilitat és sovint més fàcil descobrir-la entre alguns dels novinguts que entre alguns castellanoparlants que es guanyen la vida a Fraga.

Una fragatina de tota la vida d'un dels carrers esmentats, que té un fill estudiant a Sevilla, explicava que la deixaria preocupada que quan el seu xic tornés no li pogués detectar en el parlar un cert deix andalús.

BATISTE ESTRUGA OLIVER, DIRECTOR DE LA RONDALLA DE MEQUINENSA

«Fer una cançó que un dia pogués arribar a ser l'himne del Poble, ere una qüestió d'orgull»

// ANDREU COSO

Passió per la música, dotat per la música, són les característiques que millor el defineixen. Va ser component destacat dels desapareguts conjunts Hobby's i Trinidad. És autor de més de dues-centes composicions. Actualment dirigeix la Rondalla del Poble. Una formació que prompte complirà 30 anys.

Batiste amb els germans Rafa i Antonio Flores
ANDREU COSO

Pregunta. *Quan i com va nàixer la Rondalla del Poble?*

Resposta. L'any 1983, l'Ajuntament de Mequinensa va fer una crida perquè tots los que toquessin algun instrument de corda se presentessin per formar una agrupació folklòrica. Jo no podia quedar fora d'un projecte així. Allí vaig trobar-me al que havia sét lo meu mestre de guitarra, l'oncle Fernando Riau i a altres jóvens que també havien anat a aprendre en ell. Amb lo pas del temps se va formar un grup de tocadors, cantadors i grup de ball de més de cent persones. Tocàvem jotes, però també peces populars i de concert. Així va nàixer el Grupo Folklórico de Mequinensa, més endavant, va canviar el nom pel de Rondalla del Poble.

P. *Quin és el teu paper dins de la rondalla?*

R. Toco la guitarra, canto i faig com de director. Quan l'oncle Fernando va dixer el grup, l'any 1985, vaig assumir jo el paper de reconduir als que vam quedar. Ho vaig fer de forma natural, sense que ningú ho imposés. No teníem estatuts, ni tampoc cap norma escrita. Funcionava així, i així segueix funcionant.

P. *Què representa la música per a tu?*

R. La música és la meua vida. No entenc lo món sense música. Quan m'aixeco per anar a treballar, enca-

ra que miro de no fer gaire soroll, ja canturrejo, però una vegada dins del cotxe canto a "grito pelao"; a la fenyta tot lo dia *tararejo* i quan arribo a casa pujo les escales xiulant. Tots los dies necessito abraçar la meua guitarra i compartir plegats unes notes i desgranar alguna cançoneta. Jo tinc altres aficions artístiques, com ara dibuixar, però la música és la més especial.

P. *Ja veig, música i tu sempre de la mà. Quins són els primers records musicals que tens?*

R. La meua mare m'explicava que quan jo era molt petit només fia que plorar tot lo dia. No sé si això me va ajudar a fer-me grans los pulmons per cantar. M'acordo que als quatre o cinc anys tot lo dia anava cantant per casa. Recordo que m'encantava cantar al bany o a les escales perquè eren estàncies de la casa que tenien una ressonància fabulosa, com la d'una església. Ma tia Tereseta que vivia al pis de baix i que me sentie esvalotar per les escales o al bany, a vegades m'aplaudie.

No sé com els va d'arribar a oïts dels mestres, però el cas és que Don Juan va fer-me eixir un dia a cantar en una festa senyalada d'estudi, i a partir d'aquell dia van començar a ploure'm los contractes, he he. Cada vegada que hi havia l'aniversari d'un mestre, encara que no fos de la

meua classe, me venien a buscar i jo, com un pocavergonya, me plantava davant de tothom i me posava a cantar. Don Juan des de llavors sempre me crida: Colorín!

P. *Quina ha sét la teua trajectòria musical?*

R. Als 16 anys, em van vindre a buscar del conjunt del Poble *Los Hobby's*, suposo que per recomanació de l'oncle Fernando. Va ser llavors quan Javier Coso i jo vam entrar a formar part del grup, Jo tocant lo baix i el meu amic Javi, la guitarra solista.

Va ser una experiència inoblidable i curta. Quan Alfonso, cantant i ànima del grup, se'n va anar a la mili i altres dels veterans del grup van deixar-lo per raons diverses, els Hobby's van desaparèixer. Jo només hi vaig estar un any. De totes maneres tenim tants bons records, Javi i jo, que jurariem que hi vam estar més anys.

L'any 1974, vivint ja al Poble Nou, los germans Rafa i Antonio Flores, amics del Poble Vell que vivien a Fraga, em van proposar formar part del Conjunt Trinidad. Al mateix temps que jo, hi van entrar també Fernando Riau, fill del l'oncle Fernando i també Carlos Palau. Amb Los Hobby's vam ser uns privilegiats que vam poder tocar amb los instruments que tenien ells, però aquesta vegada vam haver de firmar moltes lletres per comprar-mos les gui-

tarres i amplificadors que mos fien falta. Lo nostre primer *empenyo*. Entre pagar la lletra, pagar la furgoneta, la comissió del representant a l'hora de repartir no mos tocae res. En Trinidad vam estar tocant per la zona d'Aragó i Catalunya uns tres o quatre anys i l'any 1978, també per temes de mili dels més jóvens, mos vam desfer.

P. *L'any 1978 deixes Trinidad i l'any 1983 formes part de la Rondalla. Què fas tot aquests temps?*

R. Què vaig fer? Construir-me la casa, casar-me, tenir un fill. També per aquesta època em va pegar per un altra vena artística. Em vaig dedicar a dissenyar disfrassos i els vaig presentar a concursos: Fraga, Bellpuig i Montsó, a tots tres vaig guanyar el primer premi. La música, però, no la vaig deixar, no la he deixat mai. Vaig seguir composant. I com he explicat abans, l'any 1983, vaig entrar a formar part de la Rondalla del Poble i vint anys més tard d'haver deixat Trinidad, amb Rafa i Antonio, vam tornar a animar-mos i vam ressuscitar durant un temps Trinidad gravant uns quants discos. El primer el vam fer de les cançons que cantàvem vint anys arrere. Mos van entrevistar a Ràdio Fraga i se va produir tant bum bum que mos van fer tocar per les festes del Pilar i vam tindre molt èxit. La gent de Fraga i de Mequinensa, se va bolcar en nantres. També vam actuar a Saragossa representant a la Comarca. Vam gravar un *segundo disco* de versions dels 70 i al poc temps un tercer, però ja de cançons pròpies. Encara vam fer dos discos més, també de composicions nostres, un d'ells de *villancicos*. L'any 2008 vam deixar aparcat aquest últim projecte, que ens va fer sentir-mos jóvens i admirats. Ha sét aquesta, sense cap dubte, l'experiència més gratificat que mai he viscut en la música. Quasi com tocar lo Cel...

D'un temps enta aquí, també hem recuperat l'esperit dels Hobby's. Alguns dels amics més propers de llavons, mos veem un cop a la setmana i cantem noves i velles cançons acompanyats de la nostra estimada guitarra. Aprofitem aquestes trobades per provar composicions meues inèdites.

Com diu el protagonista del llibre

L'home de la maleta: Quan te pique lo mosquit de la música, te pique pa sempre.

P. *Ja que m'anomenes les teues composicions. De què tracten?, són experiències personals, són fruit de la imaginació?*

R. No dic que alguna no sigo inventada, però casi totes, encara que només sigo en essència, tenen alguna o moltes coses d'experiència personal. Algunes estan pensades per la rondalla, altres per cantar-les amb els amics. Unes parlen d'amor, altres

«Tots los dies necessito abraçar la meua guitarra i compartir plegats unes notes i desgranar alguna cançoneta.»

de desamors. De les que n'he fet més, segurament, són les que fan referència al Poble Vell de Mequinensa, i tracten, quasi totes, del drama personal que va representar la pèrdua emocional i física d'aquell poble a on vaig nàixer i vaig viure de petit: *Mequinensa mia, Astudiant de poca xolla, Las Calas del Segre, Pueblo de nuestras raíces, Fa molts anys va nyagué un Poble, leyendas de mi castillo, Carnaval de invierno, Cançó de la Pedra Bonica*.

P. *Tornant a la rondalla, Quin tipus de música interpreteu?*

R. Bé, quan vam començar en lo grup folklòric tot eren jotes, peces de concert aragoneses i jotes de ball. A partir que el grup de ball va desfer-se, vam tindre que anar adaptant-mos als temps i a les noves circumstàncies, ara cantem més cançons populars, de grups com la Bullonera, La Ronda de Boltanya, però sobre tot cançons meues, històries, costums i gent popular del poble Vell. Cançons que parlen del que som, del que vam ser, del que tenim ara i del que vam perdre un dia... en fi, de tot lo que va ser Mequinensa i les seues gents, que n'ya molt que

contar i que recordar.

P. *Quins objectius, quines perspectives de futur teniu actualment a la rondalla?*

R. La gent jove no hi té tirada i això s'acabarà per jubilació dels membres si algú no hi posa remei. Estem en *crisis*, la *crisis* també ha arribat a la Rondalla i tenim *crisis* de rondadors. Avui en dia, després de casi trenta anys, encara seguim alguns dels més constants i "picarrejats" pel mosquit. Los que hi estem avui, o casi tots, hi estem des dels temps de Maria Castanya: Rafel Contreras, Visita Catalán, Patricia Griñó, Tere González, Manolo Godia, Jesús Andrés, Ricardo Nuez, Carlos Cuchí, Josua Buisán, Juan Carlos Estruga i jo, Baptiste Estruga. Una llàstima ja dic. Tenim al "pacient" casi en lo "gotero"... a la UVI, però jo sóc optimista i penso que si no se mor pot viure molts anys. Ditem-ho així.

P. *L'orgull d'un poble, per a molts mequinensans l'himne del Poble. Com és aquesta cançó? Per què la vas compondre?*

R. Ere una qüestió d'orgull. No podia acceptar que un poble com lo nostre només tingues a Joaquina la Faiona com estandarte. Està bé per un acte esportiu o lúdic si tu vols, però en un moment en què s'ha de ficar la mà al cor i s'ha d'alabar les virtuts dels mequinensans i l'orgull de ser del Poble, no podíem fer-ho en una lletra com la de Joaquina la Faiona que ni é seriosa, ni diu res del Poble, ni sisquera ella, é del Poble, en tot cas deu ser de Faió.

Si més no, estes coses no se fan en la intenció de que sigo l'himne del Poble. Tu expresses lo que sints per ser del Poble, i si la gent se sint identificada se la faran seua i la cantaran. No cal preocupar-se més... Si ha d'arribar a ser algun dia l'himne del Poble, això ja ho decidiran los mequinensans.

Rondalla de Mequinensa
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

Llittera II. Descobrir la nostra memòria

// JOSEFINA MOTIS

Amb aquestes publicacions lli-
teranes tan especialitzades, desco-
brim coses de la nostra terra, que vi-
vint-hi o passant per allà, no en te-
nim coneixement.

Així, **temes històrics** com:

–Els restabliments prehistòrics a
Tamarit de Llittera, i per extensió
dels voltants i de tot el territori ara-
gonès.

–Els Maquis, guerrillers dels anys
46 al 48, concretament a la Llittera,
amb imatges d'alguns, dels coberts
on s'amagaven, i persones que els
ajudaven. És una mostra del que va
ser a tota Espanya aquest movi-
ment, amb les persecucions, repre-
sàlies i el comportament popular
amb ells, unes vegades de delatar-
los, les altres protegint-los. Segura-
ment que quasi sempre, silenci i por,
per part de la gent.

Personatges rellevants

Eren de les cases fortes econò-
micament i amb influència religio-
sa. Encara que s'ha que ressaltar la
capacitat d'aquestes persones en
aquells moments que era difícil
accedir a la cultura, i en van ser una
font. Hi ha extensa informació de
"José" Coll Mora, nascut a Al-
campell, al segle XIX, escriptor
llicenciat en Dret que va ingressar
a l'Orde Franciscà.

Benito Coll Altobás, nascut a
Binèfar, advocat de professió entre
el segle XIX i XX, lliberal huma-
nista que va estudiar la història del
seu poble, i lluità pels habitants, per
la seva modalitat lingüística, i per les
aigües del canal.

Temes Socials

–La població de la Llittera: acurat
anàlisi de la evolució, canvis en l'es-
tructura demogràfica, distribució ter-
ritorial, i activitats econòmiques.
Aquest article és de Francisco Muri-
llo.

–Els arxius municipals, conservats
del passat: com estan a cada poble, i a
veure con s'enfocà el futur amb les
noves tecnologies.

–Associacionisme agrari: les coope-
ratives con a base de desenvolupa-
ment preindustrial.

–Els pous de gel i neu: com a acti-
vitat pròpiament preindustrial. Hi ha-
via neveres naturals a tot el territori
de la Llittera i voltants on queden mol-
tes mostres d'aquests espais espe-
cials per això. El gel es feia servir per
tractar malalties i conservar aliments.
Article especialment interessant i sor-
prenent.

–Especial atenció mereix també
l'estudi del nom dels carrers a la Lli-
tera. Josep Espluga i Arantxa Cap-
devila en són els autors. Es mostra la
referència del noms, en quina propor-
ció es troben, o no, a cada poble.

Motius del nom i alguns exemples:
N'hi ha que tenen el nom de les ca-
racterístiques dels propi carrer, com
"Nueva", "Mayor", "Afueras", "Ere-
ta", "Rincón".

D'altres tenen nom d'accident geo-
gràfic, "Pirineos", "Ordesa".

Noms d'edificis o llocs anomenats,
"Escuelas", "Castillo", "Hospital".

Religiosos, "Santa Cruz", "La
Creu", o noms de sants.

De personatges con "Joaquín Cos-

Exemple de
Nevera
LITTERA II

ta" o "Agustina de Aragón".

També s'anomenen alguns canvis, i
els motius, principalment quan tenen
nom de polítics o històrics.

Llittera II es la publicació de 2011.
Aviat rebrem *Llittera III*.

Coberta
Senderos de
la Memoria
LITTERA II

DONES

Leonora Carrington (Lancashire, 1917-Ciutat de Mèxic, 2011) // M. Llop

L.C. és la darrera supervivent del moviment surrealista. L'any 1936 va ingressar a l'acadèmia *Ozenfant*, a Londres. Coneix al pintor alemany Max Ernst qui la introdueix al surrealisme i és converteix en el seu company sentimental amb qui va viure un temps a Saint-Martin-d'Ardeche, en una casa rural fora del control familiar que no acceptava una relació d'una noia de 20 anys amb un artista de 47, que a més a més estava casat. Amb ell participa en l'Exposició Internacional de Surrealisme a París i Amsterdam. És col·laboradora activa del Kunstler Bund, moviment subterrani d'intel·lectuals antifeixistes. Al 1939 Max Ernst fou declarat enemic del règim de Vichy i empresonat a camp de Les Milles, aleshores Leo-

nora sofreix un desequilibri psíquic que juntament amb l'invasió nazi la van obligar a fugir cap a Espanya. És internada en un hospital psiquiàtric a Santander fins que l'any 1941 escapa de l'hospital i arriba a Lisboa on troba refugi a l'ambaixada de Mèxic. Allí coneix a l'escriptor Renato Leduc qui l'ajuda a emigrar i amb qui es va casar. El 1942 emigrà a Mèxic, El 1943 es divorcià i al nou país es retroba amb antics amics surrealistes en el exili com André Breton, Benjamin Péret, Alice Rahon o la pintora Remedios Varo amb qui va mantenir una llarga amistat. L. C. ha estat escriptora i pintora. Obres en prosa són: *La maison de la peur*, *Une chemise de nuit de flanelle*, *La dame ovale*, *En bas* (autobiografia) etcètera.

L'Institut de Graus treu les classes de Català adduint poca demanda

// REDACCIÓ

L'institut d'educació secundària Baltasar Gracián de Graus, a Osca, ha decidit anul·lar l'assignatura de català, fins ara optativa, adduint falta d'interès per part de l'alumnat. Aquest fet ha aixecat les queixes dels pares dels alumnes catalanoparlants afectats, ja que els alumnes que desitgin continuar aprenent el català hauran de desplaçar-se a un altre municipi.

D'aquesta manera, alguns dels alumnes afectats per aquesta decisió són els de l'escola de Benavarri, a Osca, on tots els alumnes fan català a l'EGB, com a assignatura optativa, i ara no poden continuar cursant-la a secundària a Graus. Així, l'AMPA d'aquest centre es mostra preocupada perquè l'ensenyament del català a la secundària no està garantit per a aquests alumnes.

En aquest sentit, el director de l'IES Baltasar Gracián de Graus, José Ramón Colomina, ha explicat que ha pres aquesta decisió perquè la majoria d'alumnes que tenen són de pobles castellanoparlants i, a més, "com que es tracta d'una assignatura no reglada, molts l'acaben deixant". No obstant, els alumnes de Graus afir-

men no poder compatibilitzar els horaris de català amb els d'altres assignatures, com l'anglès.

D'altra banda, aquest mes de juny el govern aragonès va presentar l'esborrany de l'avantprojecte de la nova llei de d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies de la comunitat, que considera el castellà llengua oficial de la

IES Baltasar
Gracián
JARAINFO.ORG

comunitat i estableix que té dues llengües més que considera com a pròpies: la "llengua aragonesa pròpia de les àrees pirinenca i prepirinenca", és a dir, l'aragonès, i la "llengua aragonesa pròpia de l'àrea oriental", que no és altra que el català de la Franja.

Font: <http://www.324.cat>

TOT ENSENYANT LES DENTS

L'arte della commedia // Ramon Sistac

"He aquí el tinglado de la antigua farsa". Amb est enunciat contundent Jacinto Benavente enceta el pròleg de la comèdia *Los intereses creados* (1907) on, amb constants guerxines a la *Commedia dell'Arte*, aprofundeix en la reflexió sobre les barreres que separen (o no) realitat i ficció, i a la immensa zona grisa que hi ha entre totes dues. Ben bé com ho fa, però ací al final de l'obra, un altre deutor de la *Commedia dell'Arte* italiana: Ruggero Leoncavallo, que clou la seua òpera *Pagliacci* (1895) amb un "la commedia è finita" que fa convergir plenament eixes dues dimensions que s'han anat entrelaçant durant el desenvolupament de tota la trama. De fet, les referències al que podríem anomenar "el teatre de la vida" són constants en la història de la literatura i de les arts que s'hi relacionen des dels seus inicis homèrics o bíblics i fins als nostres dies, des d'aquell *El gran teatro del mundo* (1655) de Calderón de la Barca a l'inoblidable bolero de la Lupe (1936-1992): "teatro... lo tuyo es puro teatro". Sense oblidar, com ens en podríem estar, els versos de Quevedo: "no olvides que es comedia nuestra vida / y teatro de farsa el mundo todo" (1653).

Bo i admetent que la vida és, doncs, un teatre, em demano per què

inevitablement les estratègies publicitàries passen sempre pel recurs a la ficció. Justament podríem esperar que un producte comercial se'ns mostrés tal com és, a fi i efecte que puguem fer-nos-en el càrrec i avaluar les seues capacitats, virtuts i possibilitats, o la seua idoneïtat per a satisfer les nostres necessitats, capricis i desitjos. Però és evident que la cosa no funciona així. Per què els cotxes se'ns anuncien no pas com a mitjans de transport sinó com a poderosos *transformers* o màquines infernals? Per què l'única estratègia publicitària possible de perfums, colònies i cosmètics són absurdes i impossibles aventures eròtiques? I els sabons de cuina (pel que pareix, objecte del desig exclusiu de les senyores), produeixen de debò químiques sensacions de felicitat properes als efectes descrits per a l'LSD? Però la cirereta del pastís potser se l'emporta el brou de peix Gallina Blanca. Realment es pot fer una paella abocant-lo directament del bric damunt l'arròs, sense escalfar-lo abans? Tot plegat, és més surrealista que la reforma de la "lleï de llengües" d'Aragó o la política econòmica de la Unió Europea. I no puc fer més, posats a fer surrealisme, que fer meus els versos de Jaume Sisa: "Jove Arlequí, quan obrires la finestra / fou encetat el principi teatral".

Contra la Franja

// ARTUR QUINTANA

Contra la Franja. Crònica de l'agressió a la llengua, al Bisbat i al Museu de Lleida de Josep Maria Prim i Serentill a Pagès Editors de Lleida, on l'autor descriu amb detall com l'agressió al mil·lenari Bisbat de Lleida en aquests darrers anys ha aconseguit d'unir en anticatalanisme pràcticament tot el nostre país, des de les esquerres més radicals a les més moderades, i fins a les dretes molt o poc civilitzades o del tot recalitrants. El llibre consta de tres parts: en la primera l'autor reflexiona sobre el genocidi –és especialment interessant l'exposició de l'ideari del professor polonès Raphael Lemkin sobre el tema (p.28-31, veg. també 52)– i proclama *la condemna absoluta de totes les variants del genocidi, com la cultural i la lingüística* (p.29), aquesta una variant de genocidi que, com és ben sabut, s'aplica al nostre país amb gran èxit sobre els ciutadans de llengua aragonesa i catalana, i evidentment també pel bisbe de Lleida, Monsenyor Malla, que declarava: “*Jo mai no he acceptat que a les parròquies de la Franja es fes cap acte en català*” (p.10). A la segona part Prim i Serentill va

descabdellant les agressions que pateix ací la llengua catalana sota el pretext *que les peces [d'art] que no han estat mai a Barbastre hi retornin* (p. 102, veg. també 120), per a seguidament endinsar-se en l'envitricollat plet per les obres d'art entre el Museu i el Bisbat de Lleida (llegiu Catalunya) i el Bisbat de Barbastre (llegiu Aragó), tema que esdevé únic a la tercera part. En aquest llibre se'ns explica amb claredat que la Llei de Llengües és gairebé del tot inoperant per a la llengua catalana –capítols X i XI especialment–, i es van registrant les atzagaiades que en relació amb aquesta llengua es permeten molts polítics de diversos partits –María Herrero (P. 61-62), Juan Alberto Belloch (capítol XIII), la nostra presidenta Luisa Fernanda Rudi que no s'esta de demanar “*mandar a los Cuerpos y Fuerzas de Seguridad del Estado*” (p.197 i abans 117) si no *retornen* les obres d'art, opinió compartida pel bisbe d'Osca Jesús Sanz, i ara arquebisbe (p.89), etc., etc. Els atacs no es limiten al Museu i Bisbat de Lleida sinó que s'estenen també a la llengua i a la cultura catalana tota (capítol XV). Val la

pena anar-los llegint perquè justifiquen plenament la conclusió de l'autor: *Tot plegat surrealista, oi?* (p.88), un surrealisme, això sí, que ens fa viure a casa com si fos terra d'exili. Voldria abans

d'acabar assenyalar un encertat comentari de l'autor (p. 45-46) en contraposar el gran interès oficial en suposadament respectar, fomentar, estudiar etc., etc. les modalitats del català a l'Aragó, amb l'absolut desinterès en fer el mateix amb les modalitats del castellà. En resum: l'únic que es pretén ací és respectar, fomentar i estudiar el castellà acadèmic, mai dels mais les seues modalitats, ni les nostres o de l'aragonès, és clar. El llibre es tanca amb una cronologia utilíssima per a poder seguir els entortolligats camins de les obres d'art. A la bibliografia hi trobo a faltar *El debat del català a l'Aragó* de J.R. Bada. A les nombroses citacions de publicacions aragoneses hi manca la de *Temps de Franja* i a la p. 63 hi sobren els injustificats atacs a en José Miguel Gràcia, que l'autor ens ha declarat que lamenta haver-los fet.

Donde anidan los sueños

// MAITE SABATÉ I PACO BARQUINO

És un plaer rebre una novel·la que parla de nosaltres: dels veïns de la Sierra de Arcos. I el plaer és doble perquè el novel·lista, Blas Gallego, estueja a la Freixneda des de fa una pila d'anys. Com el protagonista de la novel·la, Gallego ha passat moltes tardes al Matarranya o a les Salades d'Alcanayís observant el vol lent dels voltors o les evolucions juganeres dels abellerols.

Aquesta és una novel·la d'amor al paisatge. Es descriu la geografia màgica on venen a guarir les ferides de l'ànima els homes que s'han perdut pel camí de la vida. Un Guàrdia Civil, Valentín Burillo, i un ex professor, Martín Serrano, es retroben on van néixer, Ariño, per recobrar alguna cosa més que els records d'in-

fantasa. Tots dos són uns desarrelats que tornen al seu origen buscant els somnis oblidats.

Burillo és l'eix al voltant del qual es vertebrava tota la història. El protagonista està fet de contradiccions internes que són l'essència del drama que es cou a poc a poc amb petits indicis i que esclata al final de forma sobtada. Burillo és Guàrdia Civil, però també és Poeta i Ornitòleg. I ho és, les tres coses –i amb majúscules–, ahora i en tot moment, d'uniforme i de paisà. El seu passat no ha estat fàcil, però ha sabut adaptar-se a les inclemències de la vida sense negar-se a ell mateix. Intenta ser coherent amb si mateix tot i que entre en conflicte amb els seus superiors, que veuen com una

extravagància la seua afició per la poesia i l'ornitologia.

Fins que Dora Gradnic, una immigrant sèrbia, no arriba a la seva vida, Burillo viu en solitud,

obsessionat en trobar un ocell esquerp i misteriós, l'alosa becuda ('alondra de Dupond al llibre). Gradnic, amb la seua feminitat valenta i poc convencional, trenca aquesta soledat. Però el destí té una carta amagada que deixarà el lector amb l'ai al cor.

En acabar la novel·la, resta el sabor de les coses viscudes amb veritat i passió. Sens dubte, Gallego estima la nostra terra i la nostra gent.

Lo català i l'aragonès part irrenunciable d'Aragó

MANIFEST DE LA COORDINADORA "ARAGÓ TRILINGÜE"

// MÀRIO SASOT

Les associacions, entitats i persones agrupades dins la Coordinadora Aragó Trilingüe que, entre altres coses va organitzar, l'any 2009, una manifestació a Saragossa reclamant una Llei de Llengües, han elaborat un manifest conjunt al qual demanaran la seua adhesió a més entitats i individus els propers mesos.

En aquest text, mostren la seua preocupació "davant la nova proposta de Llei de Llengües del Govern d'Aragó i moguts pel respecte envers els drets individuals i el ric patrimoni lingüístic d'aquesta regió" declaren, entre altres temes, "que és un fet científicament documentat que a l'Aragó s'individualitzà una llengua romànica, diferenciada del castellà i el català, denominada històricament aragonès, que va ser parlada i emprada en usos oficials i administratius (...) i que, com a totes les llengües, s'expressa en diferents modalitats i parlars locals".

També afirmen, els signants del Manifest, "que la comunitat científica, així com la pràctica comunicativa quotidiana, reconeixen les parles de les comarques orientals com a llengua catalana (...) "patrimoni d'Aragó i que ja té una tradició de llengua de cultura fortament lligada a la producció literària dels nostres escriptors i a l'ensenyament de la llengua en eixes comarques".

La Coordinadora "rebutja qualsevol denominació que no siga la científica tradicional o pose en qüestió la unitat d'estes dos llengües pròpies d'Aragó".

Els organismes signants adverteixen "que aquest patrimoni està seriosament amenaçat (...) i afirmen que "la protecció de les nostres llengües és un deure moral i legal".

Al mateix temps consideren que "el manteniment de les llengües com a patrimoni de les nostres comarques" depèn en gran mida "del reconeixement d'aquestes llengües per part de l'administració i que el seu ensenyament garantixque "la competència lingüística, en la llengua pròpia i en castellà", reclamant "una política decidida per l'alfabe-

tització en la llengua pròpia i en castellà a la població escolar".

"Los parlants del català i l'aragonès –continua el Manifest– han de tindre los seus drets garantits per les institucions autonòmiques, provincials, comarcals i municipals, per a poder desenvolupar la seua activitat en la llengua que triguen".

Finalment, exigeixen "que es reconegue la llengua catalana i aragonesa en la legislació aragonesa,

Manifestació
"Aragó
trilingüe"
a Saragossa
ARXIU

que es prenguen les mesures necessàries per a la seua conservació, que formen part del currículum educatiu a l'Ensenyament aragonès i que es facen, per part de les institucions, campanyes actives d'informació i conscienciació de la població d'Aragó envers el fet que el català i l'aragonès són part irrenunciable del seu patrimoni cultural, així com n'és part del de tota la humanitat".

La crisi (i el PP-PAR) ens torna a unir

// M.S.

Fa ja tres anys i mig que prop de mil persones es manifestaven pels carrers de Saragossa demanant una Llei de Llengües digna que reconegués tos els drets lingüístics i cívics dels catalanoparlants i *aragonesofablants* d'aquesta regió.

Aquest petit miracle va ser una realitat gràcies a l'esforç, bona voluntat i enteniment d'un llarg seguit d'associacions que lluiten per la defensa i promoció de l'aragonès i les del català, agrupades en l'anomenada Coordinadora "Aragó Trilingüe".

Després d'aquell èxit i al llarg de tot el procés d'aprovació de la Llei de Llengües a les corts regionals la passada legislatura, les reunions de la Coordinadora van anar minvant fins desaparèixer del tot.

Ha tingut que vindre el nou govern PP-PAR sorgit de les urnes i la seua proposta de nova Llei de Llengües la que ha obligat a posar-nos les piles i engegar nous mecanismes de mobilització. A part de la presentació i recollida d'adhesions al Manifest, s'ha pensat en fer una cloenda de campanya, a la primavera, a un lloc aragonès parlant i una festa musical durant aquestes festes del Pilar a Saragossa. Tampoc es descartaria organitzar una altra manifestació a Saragossa un cop es presente a debat el projecte de la nova llei de llengües al Parlament aragonès.

L'esperit de Labordeta i la reivindicació lingüística estigueren presents al teatre principal de Saragossa

// MARIÀ ÀLVAREZ

Va ser una vetllada entranyable i memorable la que va tindre lloc lo passat 18 de setembre al Teatre Principal de Saragossa. Entranyable i emotiva, perquè en tot moment va estar viu el record del cantautor i escriptor José Antonio Labordeta, en el segon aniversari de la seua mort. I memorable, perquè l'acte convocà a gent de grups aragonesos que feia anys que no pujaven als escenaris, com és el cas d'Ixo Rai i d'Especialistas. I memorable també perquè, segurament per primera vegada en la història del gran teatre saragossà se sentien veus i poesies de la Franja, en el seu idioma genuí i original: en català.

L'acte va estar organitzat per la Societat Cultural Aladrada que va congrega una trentena d'escriptors, cantants i músics, que arribaren en algunes ocasions a emocionar als centenars d'admiradors i seguidors de Labordeta que ompliren el pati de butaques i les llotges.

La família del desaparegut cantautor, polític, escriptor i professor, encapçalada per la seva dona Juana, les seues filles Ángela i Ana i les seues netes, ocupava la primera fila.

L'acte s'obrí amb la lectura, gravada, d'un poema en aragonès d'Emilio Gastón, 'L'Aragonia', acompanyat per una projecció de fotos que va recórrer una infinitat de racons d'Aragó.

Joaquín Carbonell i Eduardo Paz, companys de Labordeta en una infinitat de concerts, iniciaren les actuacions musicals amb les cançons, *Volveré a la casa*, *Tornaré a la casa* i *La vella*. A continuació, Francho Nagore, Antonio Pérez Lasheras, José Luis Melero i Nacho Susín van presentar el llibre *M'aganyaria* (Aladrada edicions), títol d'una cançó en aragonès de Labordeta que després es va encarregar de posar-hi veu la cantautora saragossana María José Hernández.

I així va anar discorrent, de manera harmònica i amb gran agilitat tècnica, un llarg seguit de grups musicals i d'escriptors que, des de les llotges on estaven asseguts, recitaven els seus

textos en castellà, català o aragonès.

Per part de la Franja van intervenir el Duo Recapte, interpretant els poemes *Paisatge* de l' Hèctor Moret, i *Sol·licitud*, de Desideri Lombarte, i l'escriptora nonaspina Merxe Llop, amb els seus poemes *Pedra obscura*, *Solitud* i *Paraules*.

Cal dir que, com tots els demés, els franjolins van ser forta i llargament aplaudits.

Joaquín Carbonell durant lo concert.

JAIME GALINDO / EL PERIÓDICO DE ARAGÓN

La família de Labordeta amb el Justícia d'Aragó:

JAIME GALINDO / EL PERIÓDICO DE ARAGÓN

El mateix *Heraldo de Aragón* del dia següent qualificà l'acte com "la festa de les tres llengües d'Aragó, i es va poder sentir el castellà, l'aragonès i el català".

El colofó final va ser, com no podia ser d'una altra manera, el "Cant a la llibertat", amb tots els músics damunt de l'escenari i el públic dret corejant amb els punys en alt i les mans entrelaçades.

Amado Timoneda, creador del Museu del Pastor a la Vall del Tormo

// CARLES SANCHO

Amado Timoneda Alcober, pastor jubilat enamorat del seu ofici, a la Vall del Tormo ha obert recentment el Museu del Pastor que es pot visitar si, prèviament, contacteu amb ell. L'Amado va començar a treballar amb una ramera d'ovelles i cabres als catorze anys, en eixir d'escola a la dècada dels 50. Després de deu anys entre Barcelona i Tortosa, va tornar a la vila als 27 anys, on es va casar i va continuar amb el seu antic ofici. La seua dona va obrir una carnisseria i tenda d'alimentació on venia la carn del bestiar del seu marit. L'Amado, que ha anat guardant durant més de quaranta anys tot el material i ferramentes que ha anat fent i comprant en relació a la seua activitat, l'ha seleccionat adequadament, l'ha ordenat i exposat en el museu per a mostrar als visitants la gran dedicació del pastor cap als animals i, sobretot, la creació artística dels seus collars i esquelles. La jubilació ha facilitat el temps necessari al pastor

per adequar l'espai expositiu en l'antiga tenda a la part baixa de l'habitatge familiar. En el museu hi trobareu de tot: fotos, trofeus, barrets, ferramentes per esquil·lar els animals, per marcar-los, per a tallar les cogues, per a posar xapes, morrals decorats, els boços per als borregos, avarques, garrots i, sobretot, els collars i les esquelles i esquellots. D'estos últims en té a centenars, de totes mides i formes, unes peces artístiques totalment artesanals i individualitzades. Els collars de pell, alguns reciclats pel propi pastor de les corrioles de molí velles, duen en la part superior la lletra A del seu nom, en la part que uneix el collar amb l'esquilla tenim les clavilles fetes de fusta de ginebre i decorades pel pastor cada una de manera diferent i el badall també artesanal fet de fusta de boix o arç. Quan el bestiar pasturava tranquil·lament al camp, el pastor tenia temps per anar treballant la fusta lentament amb la destraleta i la navalla fins

Amado Timoneda
CARLES SANCHO

aconseguir les artístiques clavilles. Les esquelles i esquellots per als xotos sempre les buscava reciclant els més vells perquè eren els que tenien millor so. L'Amado ha sigut un dels pastors que han participat en el programa de protecció de l'ovella de la raça maellana que es troba en perill d'extinció i que la Diputació Provincial de Terol ha posat tot l'esforç per evitar-ho amb la complicitat de pastors d'Alcanyís, Favara, Queretes i la Vall del Tormo, creant l'associació A.R.A. MA.

U12

Calapatells i meletxes // Esteve Betrià

Entre les espècies d'invertebrats que poblen les nostres terres, i més en concret les del terme del Poble, n'hi ha un parell que de sempre m'han cridat l'atenció; l'una, per una morfologia peculiar, l'altra pel nom popular que li assignem. Pel que fa a la morfologia, els anomenats insectes de pal (científicament qualificats de fàsmids i amb una denominació popular romànica, insectes pal, que ve directament de l'anglès stick insect) són els que més criden l'atenció entre els habitants de les urbs. Tot i que només els saps descobrir mentre aplegues caragols, espàrrecs o ametlles; és a dir mentre observes o cerques en detall allò que reülls. La primera contestació és que en el parlar del Poble, i en català en general, no existeix, pel que jo sé, un nom popular per aquests tipus d'insectes. De noms populars per designar aquesta mena d'insectes, tant en català general com per al català local, són inexistents, potser perquè no han tingut un especial interès per part dels habitants dels territoris fins que des de les urbs s'han adonat de la seua existència. Els habitants del territori s'han fixat històricament (i així ha estat comentat), entre els invertebrats, en les formigues, mosques, mosquits, cucs (és a dir, en els populars 'bitxos') i, de tant en tant, en espècies amb denominacions locals: palometes, tartanyes, mortifuigs, tavans, etc. però no pas en els actualment anomenats 'insectes pal'.

Entre els insectes amb denominació popular, si més no al Po-

ble, de sempre m'han cridat l'atenció en destaquen els calapatells i les meletxes; la un de gènere masculí i l'altre de gènere femení. Les meletxes mequinensanes (melitxa, d'acord amb el DCVB, és 'formiga rossa, petita, de picada molt forta' a Benissanet) són petites formigues rogenques; mentre que els calapatells són, d'acord amb el mateix diccionari, 'insectes que es crien a l'espiga dels cereals i fa malbé el gra' a Massalcoreig i pel que sabem, si més no, a Mequinensa. Les meletxes són denominades a les Terres ebrenques, pel que sabem i d'acord amb el DCVB, com a 'melitxes' a Massalcoreig i, després de consultar nombrosa bibliografia regional, també com al Pinell del Brai, Palma de l'Ebre; i com a 'meletxes' a Mequinensa, a la Pobla de Massalua, Darmós i la serra d'Almos; 'melitxes' a Collejou, al Priorat; 'melinxes' a Pratedip; 'melatxa' a Nonasp; 'metxilla' a Tivissa; 'merlatxa' a Riba-roja, 'mitxeles' a Fraga... i un llarg etcètera de variants centrat a les terres de l'Ebre.

Una cosa semblant és pot dir al respecte de 'carapatell' que, d'acord del DCVB, és insecte que es cria a l'espiga dels cereals i fa malbé el gra a Massalcoreig i, si més no a Saidí. A Mequinensa és conegut com 'calapatell' i, en català general com a 'bernat' (=escarabat petit, verd i molt pudent, que fa molt de mal als vegetals), mentre que Saidí i Fraga és, com a Massalcoreig, 'carapatell'.

Poetes de l'Aragó i Catalunya, a Horta de Sant Joan

// M.D. GIMENO

La plaça de l'Església d'Horta de Sant Joan va acollir un recital de poesia i música amb veus de l'Aragó i Catalunya la passada nit del 16 d'agost. L'espai excepcional, emmarcat pels singulars edificis de pedra de l'església parroquial i l'Ajuntament de la localitat, se va omplir amb públic de totes les edats.

L'acte l'havia coordinat la Cinta Mulet, una poeta de reconeguda trajectòria literària natural del poble, amb la col·laboració de l'associació de jòvens "Passeu-me la bóta" i el suport de la Regidoria de Cultura hortolana. La intenció era aplegar poetes dels dos costats d'una línia fronterera que no existix en la realitat social i cultural de les comarques naturals del Matarranya i la Terra Alta, i des de la banda catalana fer un reconeixement afectuós a la llengua comuna però no reconeguda com a tal per l'administració aragonesa.

En un ritual sàviament coordinat, els poetes van anar recitant els seus versos, cada u amb l'acompanyament d'un jove rapsoda hortolà. Van obrir

els aragonesos, tots ells guanyadors del premi Guillem Nicolau: la Merxe Llop, de Nonasp, i a continuació Juli Micolau, de la Freixneda. Al mig, dos joves actors, van representar escenes de l'obra teatral *Fora de temps, fora de lloc* de la Marta Momblant, de Beseit; l'autora també va llegir un fragment de la novel·la *La venta de l'hereva*. Després va tocar el torn als tarragonins Alfredo Gavín, Adrià Targa (Premi Gabriel Ferrater 2010) i la Isabel Ortega (Premi Ciutat de Tarragona de Poesia 2001). La músi-

Moment del recital a Horta de Sant Joan

M.D. GIMENO

ca de piano, magistralment executada per l'Esther Vilar, ocupava les transicions del recital d'un autor a l'altre. I el saxo de Jan Agut, un altre jove músic hortolà, va fer la introducció i tancament de l'acte. El marc arquitectònic i l'harmònica combinació de paraula poètica i música va captivar els nombrosos assistents, agermanats per les arts. Seria desitjable que la felicitat tingueren continuació en un futur pròxim. L'entusiasme dels jòvens hortolans i la creativitat dels autors així ho promet.

NO SOM D'EIXE MÓN

La Franja i l'Onze de Setembre (d'enguany) // Francesc Ricart

Jo hi era l'Onze de Setembre a Barcelona; hi vaig ser amb els de casa i amb més d'un milió i mig més de parents. Segur que n'heu sentit parlar (passeu-me la broma). El que no és broma és el significat de la gran manifestació de la "Marxa cap a Barcelona" de l'ANC, que es va convertir en un clam per la Independència de Catalunya. Segur que hi érem una bona colla de la Franja, n'estic segur.

Quin significat pot tenir per a la Franja aquesta colossal manifestació que es considera com el principi del camí cap a la sobirania del Principat? Al meu entendre és un fet de summa importància. Que Catalunya esdevinga un Estat d'Europa, en un termini relativament curt, ha d'afectar el territori de la Franja, el qual alguns considerem clarament com a part natural del futur estat i, per tant, susceptible d'establir-hi i d'assumir una relació que ha de ser decisiva per al futur de les nostres comarques... *Ei, no t'embales tant!*, segur que més d'un ja ha deixat anar; o alguna cosa pitjor.

Jo ho veig així o ho vull veure així. I he d'aclarir que la cosa no va de relacions de bons veïns. No, jo parlo de desenvolupar o de fer sobreixir les relacions naturals entre dues parts del mateix conjunt, sí, del mateix país. Ara, n'hi deu haver que dubten

del meu enteniment, que no hi toco gaire. Tanmateix, si algú ha estat lector dels meus articles, espero que ho entenga i que entenga aquesta satisfacció fruit del moment esperançador que es viu entre els catalans.

Us proposo que, si no hi havíeu pensat i sou dels qui no teniu esgarrifances a l'hora de pensar en la catalanitat de la Franja, penseu ara en el nou escenari que s'hi pot presentar si Catalunya comença un procés de secessió del Regne d'Espanya. Si us hi poseu, vull dir a pensar en la possibilitat de la Independència de Catalunya, us demano que preu atenció a les raons dels qui la volen, escolteu-ne les argumentacions i valoreu-les des de la perspectiva que us proposo: penseu que amb la sobirania catalana, la Franja hi ha d'eixir clarament guanyant? Dels altres no us aconsello que us esforceu a escoltar-los, prou que els sentireu com us atabalaran ni que no vulgueu.

Aquest xicot és tan il·lús com sempre!; com pot arribar a dir aqueixes coses! On vol anar a parar!

Les dic perquè vaig participar de la gran manifestació de l'11 de setembre a Barcelona i, com cantava Raimon: "per unes hores ens vam sentir lliures..." I qui albira o qui tasta la llibertat no vol recular ni un pam.

Les associacions de la Franja es reuneixen amb Política Lingüística de la Generalitat

// Lluís Roig

El divendres 22 de juny, les associacions culturals de la Franja –l'Associació Cultural del Matarranya, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca i el Centre d'Estudis Ribagorçans– que es coordinen dins d'Iniciativa Cultural de la Franja es van reunir a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. La directora general, Ivonne Griley, el sotsdirector general, Josep Santamaria i altres tècnics, així com Josep Santesmases, president de la CCPC, van mantenir una cordial i distesa trobada amb els representants de les esmentades associacions, Josep Miquel Gràcia, Hugo Sorolla i Carles Barrull.

No hagués pogut ser d'altra manera, el tema d'obertura de la reunió i leitmotiv principal va ser l'esborrany del projecte de llei que el Govern d'Aragó ha donat a conèixer fa uns dies. La directora de Política Lingüística i els altres assistents van manifestar el seu suport a la declaració de les associacions de la Franja, fent costat al manifest de l'IEC i a les crítiques opinions dels dife-

rents mitjans de comunicació. És incomprensible, per manca de tota lògica, l'actitud del Govern aragonès de voler canviar el nom de la llengua de la Franja i de voler-la anorrear. El nom d'una llengua no és el resultat d'unes opinions. En tant puguin i on faci falta, mostraran el seu desacord amb les intencions del Govern aragonès.

“empre que les associacions culturals franjolines demanin la nostra intervenció en temes de suport per

Reunió d'Iniciativa Cultural de la Franja es va reunir a la Direcció General de Política Lingüística
LLUÍS ROIG

l'aprenentatge i ensenyament del català, –digué la directora–, ens trobaran ben a prop. Tant amb el entorn virtual del parla.cat com l'Aula mestra i altres recursos, aquesta direcció general –afegí– es mostrarà disposta a col·laborar i atendre les singularitats que calgui”. Atesa l'estreta relació de les associacions culturals amb l'Institut Ramon Muntaner, les peticions d'ajuts per actuacions concretes i altres suports econòmics haurien d'explorar aquesta via.

DESPERTA FERRO

El Marquès de Lema // Joaquim Montclús

En un dels anteriors articles parlava del Marquès de Lema, el gran cacic que va dominar la comarca del Matarranya i tot el Baix Aragó a finals del segle XIX i durant les primeres dècades del segle XX. Remenant els arxius he trobat la fotografia d'una arqueta, tallada en fusta i amb diversos elements decoratius, que els seus amics de Calaceit li van regalar amb motiu del seu casament. Entre d'altres amics, he trobat els noms de Santiago Vidiella, Julián Ejerique Ruiz, Pascual Vidiella, Juan Garcia i Marià Galindo. Per suposat no va ser l'únic regal que va rebre de la gent d'aquestes terres, perquè els seus amics i vassalls dels diversos pobles li devien acatament pels favors que els feia. Molts municipis de la província de Terol li van dedicar un carrer i, actualment, són molts els qui encara el conserven.

L'esmentat personatge es deia concretament Salvador Bermúdez de Castro y O'Lawlor. Va nàixer a Madrid l'1 de novembre de 1863 i va morir a la mateixa capital el 20 de

gener de 1945.

Advocat i membre del Partit Conservador, a partir de 1891 va ser diputat, durant molts anys, per Oviedo i l'any 1903, durant dos anys, per Vall-de-roures. Fou ministre d'Estat en els diversos governs presidits per Dato i també en els presidits per Sánchez de Toca i el d'Allendesalazar. A més de II Marquès de Lema, era Duc de Ripalda i, entre 1903 i 1904, va ser alcalde de Madrid. Historiador, membre de la Real Acadèmia de la Història i autor de l'obra *De la Revolución a la Restauración*.

Fou un dels vint-i-dos juristes, addictes a la insurrecció del general Franco, nomenats pel Ministeri de la Governació l'any 1938 per elaborar el “dictamen sobre la il·legimitat dels poders actants el 18 de juliol de 1936”.

En poques ratlles aquest va ser el Marquès de Lema, que com ja hem dit anteriorment, avui, encara són molts els municipis que li tenen dedicat un carrer.

Projecte de dinamització artística i cultural

Art i Manya

El projecte de dinamització artística i cultural **Art i Manya**, neix amb l'objectiu de que els alumnes dels centres dels diferents nivells educatius (EIO, ESO, Batxillerat), dintre de l'activitat d'Apertura de Centres o be de les assignatures de Ciències Naturals, Català, Plàstica, Ciències Socials, Llengua i Literatura, de les comarques catalanoparlants aragoneses i poblacions limítrofes, coneguin els **escriptors, artistes i agents culturals** dels seu mateix **entorn geogràfic**, que utilitzen **el català com a eina de cultura i desenvolupament artístic i social**.

La creació literària ocupa un lloc fonamental en aquest projecte i es presenta com a lectura, com a text interpretatiu i com a suport d'altres manifestacions **artístiques i musicals**. També la natura, l'ecologia, el desenvolupament sostenible, la història i fins i tot la màgia tenen un protagonisme destacat en el projecte. El coneixement de la **cultura pròpia** per mig de totes les formes de creació i imaginació, així com allò que ens diferencia d'altres cultures i el que **tenim tots en comú**, constitueix la finalitat principal de l'activitat, sempre amb la intenció d'estimular, tant el coneixement de l'entorn, com la pròpia creativitat.

Al mateix temps, **Art i manya**, es vol fer extensiu a les biblioteques, associacions culturals, Escoles d'Adults i Escoles Oficials d'Idiomes, així com a institucions **fora de l'àmbit educatiu** que tenen interès per recuperar, promocionar i mantenir la cultura pròpia i autòctona de les comarques de parla catalana d'Aragó.

Per a veure tot el projecte entreu a:

<http://www.ascuma.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/06/projecte-art-i-manya.pdf>

